

AMEA-NİN MƏRKƏZİ ELMI KİTABXANASININ İNFORMASIYA MENEJCMENTİNİN BİR SİRA MÜASİR PROBLEMLƏRİ (informasiyanın qiymətləndirilməsi)

Orxan AĞAMİRZƏYEV

AMEA-nın M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun doktorantı

*Некоторые современные проблемы информационного менеджмента
Центральной научной библиотеки НАНА (оценивание информации)*

*Резюме: Статья рассматривает характер информационного менеджмента
в Центральной Научной Библиотеке Национальном Академии Наук
Азербайджана. Изучает теоретические и практические аспекты
современного библиотечно-инфармационного менеджмента.*

*Some modern problems of information management in Central Scientific
Library of ANAS (assessment information)*

*Abstract: Article examines the nature of information management in the Central
Scientific Library of the National Academy of Sciences of Azerbaijan. Learning
theoretical and practical aspects of modern library-infarmsiionnogo
management.*

*Açar sözlər: İnformasiya menecmenti, İnformasiya bazarı, informasiyanın qiyməti,
informasiya xidməti, kitabxana informasiya xidməti*

*Ключевые слова: Информационный менеджмент, информационный рынок,
оценка информации, информационная обслуживание, библиотечно-
информационная обслуживание*

*Keywords: Information management, information market, the cost of the
information*

İnkişafın müxtəlif nərhələlərində informasiyanın bilavasitə özü, informasiya daşıyıcısı, informasiyanın cəmiyyətdə rolu və funksiyası dəyişir, təkmilləşir, transformasiya olunur, yeni şəkil alır və öz tarixi dövrünü səciyyələndirir. Bu baxımdan müxtəlif tarixi dövrlərdə informasiya kommunikasiyalarının yaranması, akumilyasiyası və cəmiyyətin inkişafında oynadığı rol maraq kəsb edir və öyrənilməsi əhəmiyyətlidir.

Bir sıra qabaqcıl ölkələrdə kitabxanalar elmi-texniki informasiya ehtiyatı kimi idarə edilir, dövrlər tərəfindən mühafizə olunur və görünür. Elmi-texniki informasiya sisteminin ayrılmaq tərkib hissəsi kimi kitabxanalar öz funksiyalarını hər bir ölkənin müvafiq qanunları ilə təsbit edirlər.

Müasir dövrdə cəmiyyətdə həyata keçirilən kitabxanaçılıq fəaliyyətində menecmentə olan tələbat obyektiv olaraq getdikcə artmaqdadır. Bu ilk növbədə kitabxana-informasiya proseslərinin son dərəcə mürəkkəbləşməsi, yeni texnologiya ilə zənginləşməsi ilə əlaqədardır. İndi kitabxanaçılıq fəaliyyəti

cəmiyyətdə getdikcə genişlənən və dərinləşən informasiya prosesləri ilə əlaqədar daha mürəkkəb şəkil almış, daha çətin vəzifələri yerinə yetirməyə başlamışdır. Hazırda kitabxanalar xalqın və dövlətin elmi, mədəni-mənəvi inkişafının çox mühüm atributu kimi yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuş, cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasının ən mühüm vasitələrindən biri kimi getdikcə mürəkkəbləşən, müasir texnika və texnologiyaya əsaslanan fəaliyyət növünə çevrilmişdir.

Dünya kitabxanaçılıq təcrübəsi sübut edir ki, hər bir ölkədə kitabxana işinin əhəliyə kitabxana xidmətinin tərəqqisi həlledici dərəcədə bu mürəkkəb prosesin idarə olunmasının səviyyəsindən asılıdır.

Kitabxana menecmenti bu sahədə çalışan mütəxəssislərə də elmi, demokratik, iqtisadi baxımdan səmərəli idarəetmə metodların və vərdişlərin formalaşmasına xidmət edir, rəhbər kadrlara yaradıcı, səriştəli iş üsulu aşılayır. Bu baxımdan kitabxana –informasiya fəaliyyətilə məşğul olan hər bir rəhbər işçinin, mütəxəssisin müasir menecment texnologiyalarına yiyələnməsi vacibdir. Bu məqsəddə mütəmadi treninqlərin keçirilməsi məqsədəuygundur.

Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin menecmentinin əsas məqsədi bu sahənin dinamik inkişaf edən tələblərə cavab verməsini təmin etməkdir, idarəetmədə innovasiyaları, müasir üsullar tətbiq etməkdir.

Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin menecmentinin vəzifəsi kitabxanalarda mühafizə edilən informasiya daşıyıcılarından, kitabxanaların müasir global internet məkanına əsaslanmaqla bəşəriyyətin informasiya potensialından səmərəli istifadə olunmasının təmin və təşkil etməkdən ibarətdir.

Kitabxana menecmenti həm də kitabxana-informasiya müəssisələri işçilərinin əmək fəaliyyətinin müasir tələblər səviyyəsində təşkil edilməsi və yeni texnologiyaların səfərbərliyə alınmasının mütərəqqi formasıdır. Professor A. Xələfovun yazdığı kimi “Müasir şəraitdə cəmiyyətimizdə bazar iqtisadiyyatının tətbiqi bütün sahələr də olduğu kimi kitabxana işinin idarə edilməsi sahəsində də menrcmentinin tətbiqinə böyük ehtiyac meydana çıxmışdır. Çünki, kitabxana işinin idarə edilməsində elə sahələr var ki, bunlar menecmenti öyrənmədən, onun müddəalarından istifadə etmədən keçinə bilməz”.

Menecmenti ilk növbədə kitabxana işlərində xüsusən kitabxana işinin müxtəlif sahələrinə rəhbərlik edən mütəxəssislərdə müasir iqtisadi təfəkkürün formalaşmasına, marketing fəaliyyətinin təşkilində səriştəli iş üslubu aşılayır. Qloballaşan dünyada kitabxana-informasiya fəaliyyətinin menecmentini təşkil etmə, marketing fəaliyyəti, imicologiya məsələləri, xalqa əlaqələr, mikroiqisadi problemlərin həlli sıx əlaqədə olduğundan hazırkı dərəcə vasitində bu istiqamətlərdə araşdırmalar aparılmışdır.Kitabxanalar cəmiyyətdə informasiya daşıyıcılarının mühafizəsini və istifadəsini təmin edən elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisələri kimi xüsusi hüquqi statusa malik olan sosial institutlardır.

Müasir şəraitdə çox sayda sosial kommunikasiya vasitələri cəmiyyətin həyatında olduqca böyük rol oynamaqda, cəmiyyətin informasiyalaşdırılması

prosesində çox əhəmiyyətli işlər görməkdədirlər. İnformasiya bəşəriyyətin bütün tarixi inkişaf mərhələlərində olduğu kimi, XXI əsirdə isə xüsusilə elmi-texniki və sosial tərəqqinin mühüm vasitələrindən biri olmuş, hazırda isə cəmiyyətin informasiyalaşdırılması ilə əlaqədar olaraq aparıcı qüvvəyə çevrilmişdir. Müasir texnologiyaların vasitəsi ilə qlobal informasiya mühiti formalaşdırılmışdır.

Bu baxımdan müasir menecmentin informasiya təminatı aktual problem kimi qarşıya çıxır. Eləcədə informasiya menecmenti problemləri gündəmə gəlir.

Müasir dövrdə bir sıra qurumlar informasiyanın emalı proseslərinə cəlb olunmuşdur. Cəmiyyətdə informasiya proseslərinin avtomatlaşdırılması xeyli dərəcədə genişlənmiş, yeni tipli informasiya sistemləri yaradılmışdır və onların funksiyalarından asılı olaraq onları informasiya axtarışı, informasiya idarəetmə, hesablama, məlumatın işlənməsi, kitabxana-informasiya sistemləri və s. adlandırılmışdır. Bu prosesin formalaşma dövrü bitmiş kimi də görülmür. Proses sürətlə davam edir, transformasiya olur, yeni formalar alır və yeni hibrid sistemlər yaradılır ki, onları birmənalı adlandırmaq mümkün deyil. Hal-hazırda dövlət strukturlarına, iri kommersiya təşkilatlarına informasiya xidmətini təşkil edən çox sayda persanal qrupu cəlb edilmişdir. Artıq informasiya kütlələrinin fasiləsiz artımı nəticəsində informasiya xidmətində diferensiallaşma baş verməkdədir. Mediya informasiya massivləri, sosial informasiya kütləsi, İnformasiya xidmətinin texniki və proqram təminatı, elmi informasiya mənbələri, hüquqi informasiya xidməti və digər informasiya xidməti altqrupları yaranmaqdadır. Bütün proseslər daima yeniləşən texnologiyalara əsaslanır.

Yeni informasiya texnologiyalarına keçid bir sıra vacib və mürəkkəb problemlərin həllini qarşıya qoyur. İnformasiya menecmenti prizmasında bu problemləri 5 qrupa ayırmaq olar:

- Maliyyə problemləri
- Normativ-hüquqi təminat problemləri
- Proqram və texniki təminat problemləri
- Dil təminatı problemləri
- İxtisaslı kadr problemləri

Bu problemlər içərisində dil təminatı problemi Azərbaycan üçün daha kəskin nəzərə çarpmıqdadır. Menecmentin informasiya təminatında dil problemlərinin müxtəlif konventor proqramları vasitəsi ilə həl etmək olarsada, informasiya menecerlərinin geniş dil bacarıqları mühüm göstərici kimi çıxış edir. İnformasiya meneceri Milli informasiya məkanının formalaşmasında iştirak edir. Bu istiqamətdə həll edilməsi vacib olan problemlər mövcuddur.

- Elektron (müasir tip intellektual mülkiyyət) informasiyalara müəlliflik hüququ
- Kopirayt proseslərinin (mülkiyyət hüququ problemləri) hüquqi normativlərinin işlənməsi
- Informasiyadan sərbəst istifadənin (informasiya almaq hüququ) hüquqi normaları

- İnformasiya mübadiləsində (qloballaşmada) normativ sənədlərin və standartların işlənməsi
- İnformasiya ehtiyatlarının formalaşdırılmasında (milli resurslar) və istifadəsində kitabxanaların hüquqi statusu.

Kitabxana və informasiya mərkəzləri kommunikasiya və texniki vasitələri ilə birlikdə ölkənin informasiya infrastrukturunu təşkil edir. O cümlədən cəmiyyətin informasiyalaşması səviyyəsi həmin cəmiyyətin inkişaf səviyyəsidən asılıdır. Ölkənin iqtisadi və sosial inkişafı ənənəvi kitabxana proseslərinin sürətlə avtomatlaşdırılmasını tələb edir. Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması isə, öz növbəsində müasir kitabxana-informasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə əlaqədar.

Ona görə də informasiyanın elə səmərəli təminat sistemi yaradılmalıdır ki, fəal tələbatçı kateqoriyası informasiya resurslarının operativ və dolğun axtarış imkanları ilə təmin etmiş olsun.

Beləliklə informasiya menecmentinin qarşısında duran bir sıra mühüm problemlər və müasir menecmentin informasiya təminatının şərti strukturunu müəyyənləşdirməyə çalışdıq. İnformasiya tələbatçısının xüsusiyyətləri dinamik dəyişməkdədir. Eləcədə informasiya təminatının da strukturu sürətlə dəyişir. Tələb təklifi, təklif tələbi sürətləndirir. Bu müasir dövrümüzün xarakteridir.

Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin spesifikasiyi, onun mədəni, sosial, siyasi, psixoloji və pedoqoji xassələri bu fəaliyyətin qiymətləndirilməsində vahid bir formulun işlənilib hazırlanmasını daim mürəkkəbləşdirən bir amil olmuşdu. Bu məsələ bütün dövrlərdə mütəxəssislərin diqqətini cəlb etmiş, bu qiymətləndirmə zamanı bir necə istiqamət əsas olaraq götürülmüşdü: siyasi (dövlət və güc atributunu ifadə edən) qiymətləndirmə və dəyər (maddi ekvivalentini) ifadə edən qiymətləndirmə.

İnformasiya proseslərinin sürətlənməsi, informasiyanın gündəlik həyata və iqtisadiyyata artan təsiri informasiyanın kapitallaşmasını təmin etdikcə kitabxana-informasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi problemi daha da aktuallaşır.

Mütəxəssislər hesab edirlər ki, təsərrüfatın idarə edilməsinin iqtisadi metodlar sistemi, maliyyə sağlamlığı, bazar münasiblərinin inkişafı, milli iqtisadiyyatın balanslaşdırılması, müxtəlif mülkiyyət formalarının dəyişdirilməsi, özünü maliyyələşdirmə və öz maliyyələşdirmə, ictimai istehsalın effektivliyinin və milli gəlirin artması, bütövlükdə təsərrüfat mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi və onun son məhsula təsir etməsi –bütün bunlar qiymət qoyma mexanizminin həyata keçirilməsindən asılıdır.

İnformasiya xidmətinin forma və üsulları çoxaldıqca məlumat kütləsinin mötəbərliyi və sorğunun təmin edilməsinin relevantlıq dərəcəsi gündəmə gəlir. Bu zaman kitabxana informasiya xidmətinin təmin edəcəyi informasiyanın mötəbərlik dərəcəsi hər hansı bir lokal və ya inteqral məlumat axtarış sistemlərində olmayacaq qədər yüksəkdi. Sorğunun relevantlığı da kitabxana faktoru ilə yüksək nəticə ala bilər. Kitabxana informasiya xidməti istehlakçı-kitabxanaçı dialoqunu nəzərdə tutan yeganə strukturdur. Hələlik bu dialoqdan

kənar informasiyanın mötəbərliyini və yüksək relevantlığını təmin edən digər üsullar hələki mövcud deyil.

Məsələn, Bir məktəb kitabxanasına yüz min nüsxə fondu olan kitabxana yaratmaq olar ki ayrıca götürülsə zəngin fond hesab edilə bilər, lakin həmin məktəbin tədrisinə dəstək olmaq baxımından yararsız olar.

Əyər bu misal dövlət idarəetmə strukturlarına aid etmək olarsa böyük informasiya xaosu ilə qarşılaşarıq. Deməli informasiya xidmətinin müvəffəqiyyəti fondun böyüklüyündə deyil əslində onun rasionallığındadır. Bütün dövrlərdə belə bir rasionallığı təmin edən faktor peşəkar kitabxanaçı faktoru olmuşdu.

Global informasiya məkanında gündən-günə artmaqda olan informasiya kütlələrinin tamamına sahib olmaq istəyi həm mümkünsüz həm də lazımsızdır. Əgər peşəkar kitabxana informasiya fəaliyyəti tətbiq olunaraq tələb və təklif meyarları düzgün öyrənilir, informasiya prosesi, informasiya məhsulu düzgün qiymətləndirilirsə, yüksək göstəricilər əldə etmək mümkündür. "Kitabxanasünaslığın müasir problemləri" əsərində professor A.A.Xələfov göstərir ki müasir texnologiyaların tətbiqi, məlumat kütlələrinin çoxalması, istehlakçı sığmalarının mürəkkəbləşməsi kitabxanasünaslığın nəzəriyyəsinə yeni baxışlar tələb edir.

Bu gün istehlakçı tələbləri, informasiya sığusunun forma və üsulları, informasiyanın axtarış üsulları mürəkkəbləşdikcə yeni peşəkarlıq səviyyəsi, informasiyanın, informasiya prosesinin, informasiya məhsulunun yeni meyarlarla qiymətləndirilməsini tələb edir.

Bir çox hallarda yuxarıdakı qiymət formuluna marketing xərcləri də əlavə olunur ki, bu da qiymət əmələ gəlmədə mühüm rol oynayır. Müasir qloballaşmış cəmiyyətdə "Marketing" daha da əhəmiyyətini artırmaqdadır.

İnformasiyalaşmış cəmiyyətin formalaşması tələb edir ki, kitabxana-informasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi daha diferensial həyata keçirilsin və özünü daha konkret formulalarda ifadə etsin.

Problemlə əlaqədar amerika, ingilis, rus tədqiqatçıların əsərləri məsələyə yalnız bir istiqamətdə şərh verməklə kifayətlənir. İngilis tədqiqatçısı B.Piterin "Отпенки деятельности библиотек" (rus dilinə 2009-cu ildə tərcümə olunmuş monaqrafiyası nəzərdə tutulur) əsəri bu istiqamətdə diqqəti cəlb edir.

Kitabxana –informasiya fəaliyyətinin mürəkkəb funksionallığını nəzərə alaraq B.Piter qiymətləndirmə və dəyərləndirmə kateqoriyalarını bir-birindən ayırır və təhlil edir. Tədqiqatçının qiymətləndirmə modelinə "məqsəd" funksiyasını tərəfimizdən əlavə edərək aşağıdakı mənzərə qarşıya çıxır.

Resurs –Məqsəd-Proses-Məhsul-Nəticə-Təsir

Bu kitabxana-informasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi sisteminin nümunəvi strukturu ola bilər.

İnformasiyanın qiymətləndirilməsi işində mütəxəssislər əsasən aşağıdakı prizmadan məsələyə yanaşmağa səy göstərmişlər.

1. İnformasiyanın qiymətləndirilməsi
2. İnformasiya məhsulunun qiymətləndirilməsi

3. İnformasiya prosesinin qiymətləndirilməsi

4. İnformasiyanın keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi

Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin keyfiyyətinin ölçülməsi metodları yalnız sistem olaraq əhəmiyyətli hesab edilə bilər. Belə ki, təşkilati modelin sistemli analizinin keçirilməsi məqsədyönlüdür. Bu məqsədlə B.Piterin irəli sürdüyü qiymətləndirmə sisteminin strukturu son dərəcə əhəmiyyətlidir.

Kitabxana informasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı buna informasiya məhsulunun yaradılması istiqamətində həyata keçirilən proseslərin qiymətlər məcmusu kimi baxmaq yalnız şərti olaraq qəbul edilə bilər. Belə ki, kitabxana-informasiya fəaliyyətinin sosial-siyasi effektivliyinin qiymətləndirilməsi, pedoqoji və psixoloji effektivliyinin qiymətləndirilməsi fərqli meyarlarla hesablanır. Dövlət və milli maraqlara xidmət edən kitabxana-informasiya fəaliyyəti zamanı informasiya xidmətinin qiymətləndirilməsi B.Piterin göstərilən alqoritmlərində "nəticə" və "təsir" funksiyalarının qiymətləndirilməsi ilə həyata keçirilməlidir.

Hal-hazırda kitabxana informasiya fəaliyyətinin məqsədlərinin qiymətləndirilməsi məqsədin xarakteri ilə şərh olunur. Məsələn, informasiya təhlükəsizliyi və milli maraqları əhatə edən məqsədlər ciddi maliyyələşməyə məruz qalır və geniş informasiya strukturlarının gündəlik işinə çevrilir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində rəqabət aparən tərəflər bir çox hallarda qiymət qoyma siyasətini məqsədlərə uyğunlaşdırır, bazar qiymətlərinin aşağı salınması və qaldırılması ilə manipulyasiyalar edir.

İnformasiyanın marketingi ilə məşğul olan bir sıra beynəlxalq qurumlar xüsusi qiymət qoyma mexanizmləri tətbiq etməkdədirlər. Praktikada geniş yayılan bu metodları əsasən aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar.

1. İnformasiya vahidina görə qiymətləndirmə
2. İnformasiyadan istifadənin zamana görə qiymətləndirilməsi
3. İnformasiyadan istifadəçilərin sayına görə qiymətləndirmə

İnformasiya bazarında xüsusi aktivlik edən informasiya resurs mərkəzlərinin qiymətləri təhlil olunarkən müşahidə olunur ki, qiymətlərə marketing texnologiyaları, xüsusi PR kompaniyaları ciddi təsir göstərir. Tədricən informasiya kapitallaşır.

İqtisadi münasibətlərin informasiyalaşdırılmasının sürətlə artdığı müasir mərhələdə bazar münasibətlərinin inkişafı yeni global bazarın informasiya xidmətləri bazarının meydana gəlməsini tələb edir və bu bazar formalaşmaqdadır. Tərkibinə, maraqlarına və qarşıya qoyduqları məqsədlərinə görə müxtəlif olan subyektlərin qarşılıqlı fəaliyyətini nəzərdə tutan müasir bazar münasibətlərinin spesifikası, hər kəs üçün informasiya resurslarından istifadə imkanını yaradan yeni bir mərhələnin formalaşmasını tələb edir.

Beləliklə informasiya menecmentinin qarşısında duran bir sıra mühüm problemlər və müasir menecmentin informasiya təminatının şərti strukturunu müəyyənləndirməyə çalışdıq. İnformasiya tələbatçısının xüsusiyyətləri dinamik

dəyişməkdədir. Eləcə də informasiya təminatının da strukturu sürətlə dəyişir. Tələb təklifi, təklif tələbi sürətləndirir.

Ədəbiyyat

1. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş. 3 cilddə. B.: BDU, 2003.
2. Xələfov A.A. Kitabxana və cəmiyyət. B. BDU. 2011. - 370 s.
3. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığın müasir problemləri. Bakı. BDU-nun nəşri. 2012. 56 s.
4. Kazimi P.F. İnformasiya mühəndisliyi kitabxana fəaliyyətində . B. BDU., 2011.-230 s.
5. Kitabxanalarda ödənişli xidmətlərin təşkili (tərtibatçı Ənvərqızı Məmmədova K.) Bakı, MEK, 2008.-120 s.
6. Məmmədov M. Ə. Kitabxanaların idarə olunmasında marketinqin rolu/Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, elmi-nəzəri, metodiki və təcrübə jurnal.-B., 2009.-N1, - s.47-54
7. Qurbanov A., Kazimi P., İsmayılova N. Kitabxana informasiya fəaliyyətinin igitisadiyyatı. Bakı. Mütərcim. 2012. 362 s.
8. Qurbanov A., Kazimi P., Məmmədov M., Kitabxana informasiya fəaliyyətinin menecmenti və marketinqi. Bakı. Mütərcim. 2012. 280 s.
9. Суслова И.М. Ключев В. К. Менеджмент библиотечно-информационной деятельности. М. Профессия. 2011.-610 стр.
10. Колесникова М.Н. Менеджмент библиотечно-информационной деятельности. 2009.-390 стр.
11. Казими П.Ф. О демократичности библиотечной работы. Курск. Журнал научных публикаций . 2011.-стр.102-105
12. Казими П. Информационная инженерия. Германия. Ламберто Академия Публикейшн. 2013. 84 с.
13. Ильева ИА., Маркова В.Н. Стратегическое управление библиотекой. М., Кнорус, 2008.-184 стр.
14. Голубенко Н.Б. информационные технологии в библиотечном деле. Ростов н/д, Феникс, 2012, 282 стр.
15. Форсайт Патрик. Маркетинг в книгоиздании. - М.; Школа издательского и медиа бизнеса, 2012.-221 стр.
16. Брэфин Питер. Оценка деятельности библиотек: Принципы и методы.-М.; «Омега-Л», 2009.-357 стр.
17. Moyo, L. Electronic libraies and the emergence of new service paradigms / L. Moyo // The Electronic Libraries.-2004.-Vol 22, N3.-P. 220-230
18. Земсков, А.И., Шрайберг Я.Л. Электронные библиотеки [Текст]: учеб. пособие / А.И. Земсков, Я.Л. Шрайберг.-М.: ГПНТБ Росии, 2001.-352 с.